

Олексій Неживий

ХУДОЖНІ ЗЕРНА ЗЕМЛІ ПОЛТАВСЬКОЇ

Цей невеликий за обсягом літературний твір є ще одним свідченням любові Григора Тютюнника до рідної землі полтавської та української пісні. Письменник у своїй творчій скарбниці залишив не так багато літературних портретів чи образків, які б розповідали про знаних митців: «Ясен цвіт слова. Василеві Земляку – на його п'ятдесятиріччя», «Світла душа. До 50-річчя з дня народження В. М. Шукшина», про Андрія М'ястківського – «Оповідач дитячої провеси», про Андрія Головка – «Талант чесний і мужній».

А ще він любив ходити Полтавою, вслухаючись у неспішну розповідь найкращого знавця духовних перлин рідного краю – літературознавця Петра Ротача. Думається, саме від нього Григорій і почув розповідь про Володимира Самійленка. Ще 1968 року Петро Петрович опублікував біобібліографічну розвідку про цього письменника-земляка в авторській рубриці «Літературна Полтавщина» журналу «Архіви України».

Також у центрі Полтави зберігся будинок колишньої Полтавської гімназії, де впродовж 1875–1884 років навчався майбутній літератор Володимир Самійленко. Отож Великі Сорочинці (там народився В. Самійленко 1864 року) та благословенна Полтава дитячих і юнацьких літ залишилися в його світовідчутті на все життя. Тому художнє коріння ліричної поезії «Вечірня пісня», що побачила світ 1896 року, теж полтавське.

Літературознавець Віталій Дончик переконливо стверджував, що саме Гр. Тютюнник розкрив прекрасний і неповторний український національний характер у його найрізноманітні-

ших – світлих і темних – людських виявах; та він і сам був яскравим утіленням цього національного характеру. При цьому, закономірно, первинні архетипи освоювала вже дохристиянська культурна традиція, а в усній (язичницькій) словесності вони набули національних ознак образів-символів, щоб у писемній словесності (художній літературі) сконцентруватися в національний образ світу, визначаючи світобачення, естетичний і етичний ідеали українців.

Ще у студентські роки Григорій Тютюнник (імовірно, перебуваючи 1959 року на літніх канікулах у рідній Шилівці Зіньківського району Полтавської області) записав фрагмент весільного обряду й одну з колядок. Свої фольклорні записи він завершив прислів'ям: «Людина тричі на віку дивна: як

родиться, як жениться і як умре».

Зауважимо, що українська народна пісня в його оповіданні «Оддавали Катрю», вперше опублікованому в журналі «Вітчизна» за 1971 рік (№ 4), виражає художню домінанту літературного твору:

Григорій Тютюнник – студент-першокурсник. Фото

«Катря, осміліла після двох чарок шампанського, теж пристала до пісні, зразу тихенько, немов сама собі співала, коли ж чоловіки потужними басами заглушили підголоска, взяла раптом першим, дзвінким і чистим, як буранець на дні криниці, голосом:

Ой, братіку, сокілоньку,
Ой, братіку, сокілоньку,
Та візьми ж мене
на зимоньку...

Від цієї давньої, ущерть налітої смутком пісні, з якою виросло не одне покоління хуторян і не одне покоління пішло на той світ, у жінок брили сльози на віях, а чоловіки хмурилися, сумнішали очима й прохмелялися, наче й не пили, а Грицько Байрачанський витав своїм тремтливим тенором високо-превисоко, як одинокий птах попід хмар'ям. Здавалося, не десятки людей співало ту пісню, а одна многогласа душа».

Меморіальна дошка на фасадній частині Полтавської спеціалізованої школи № 3. Скульптор Дмитро Кориунов. Фото

Відчуття цієї народної пісні, безумовне співпереживання їй і стали складником літературного етюду Григора Тютюнника, адже для автора зміст пісні асоціюється з конкретною історичною епохою: післявоєнними роками другої половини XX століття, коли мати сяде на призбі, «поскладавши руки під пахви, щоб долоні не так щеміли од жнив'яних курят (із раннього ранку жінки в'язали ще вологі снопи. – О. Н.), і дивиться услід сонцю». Як бачимо, тут наявний образ-архетип сонця, який ще в язичницькі часи сформувався у прадавній символ, а в художній літературі став своєрідною домінантою в зображенні національного світогляду. За концепцією Івана Огієнка, сонце було головним двигуном і джерелом усього живого на землі, а людина і природа всім єством своїм залежать від сонця, адже без нього немає життя на землі.

ІНОЯЗІКІ 1860 - Володимир Самійленко

Можливо, мені зараз трохи здеться, а тільки не пригадує я, ноб мати моя співала пісню озвучену з з сумку погоду веселих, а у веселу – сумних. От, спокійно, сподить місяць. Великий такий, як помітлю, і червоний. І мати, якщо вона вже вперлася і не дуже зморилась, починає зчити мене співати цієї пісні:

Ой, зійди, зійди, місяце місяце,
як млинове коло...

І здавалося мені тоді, до в місяця починають раманя віростати, і я чув, як окриплять порялиці у млині, гуркочуть ступи, порикують гальма і бечки, як боронно ворне у короб, немов із рукава...

В сумку з погоду, воли дод надворі пере, а стіни у хаті насуржені од хмар і пахне мокром стелею, мати вчать мене отаної:

Чорна хмара наступає,
Сестра з братом розмовляє:
Ой, братіку, сокілоньку,
Візьми ж мене на зимоньку...

— Дестро у моя, перепілко,
як у тебе ж діток стільки:
Раз – четверо, раз – п'ятеро,
А всіх разом – дев'ятеро...

Я бачив сестру – обарпану, з снігами на холоді губами і вмоченими у сльози віями. А біля неї – дев'ятеро діток. Труться об спідницю, тримать і гуркочуть у гризку по кісточки.

Брата я не бачив – так його не знавділ...
Але надчастіне співала мати отак у надзечір'ї, як сонце вно наважоди. Ото було сидіти на призбі, поскладавши руки під пахви, щоб долоні не так щеміли од жнив'яних курят, і дивиться услід сонця. А воно ось-ось в байрак сяде, вже проміними крізь гілки ледве продривається... А мати до мене:

Тихосенький вечір
На землю спадає
І сонце сідає
В темносенький гай...

- 2 -

А потім обернеться до сонця та:

Ой, сонечко ясне,
невже ти втомилось
Чи ти розгнівилось —
Іще не лягай...

І звивається мені, вр соняшники в грядках низько-низько вклоняться своїми шапками сонцеві і листям своїм шарудять потихеньку: "Не лягай..." А воно немов і справді соромиться тих прохань – замарілось, затулилось віттям, зникло.

Міняється барвами небо: то жовто-гарячими, то червоними, то зеленими і, нарешті, розливається бузиновою юшкою. І барви ті німою музикою вторять матері:

Не слухає сонце,
За гору сідає
І нам посилає
На зсь ніч – прощай!
Ой, сонечко ясне
Невже ти втомилось
Чи ти розгнівилось
Іще не лягай...

— Мамо, хто склав оце пісню – питаюся.
А вона:
— Бог його знає, сину. Мабуть, люди...

Погім, майже через п'ятнадцять років, я таки взнав, що пісню що склав Володимир Іванович Самійленко, а оті дві – люди, народ, що шукав у пісні відпочинку натрудженим рукам відради – серця, наснаги розумові. Прет знав свій народ, кив його почуттями і мріями, тому й какуть про його пісню, що складене і людьми.

Сьогодні я кланяюсь поетові за не! низенько, низенько – кланяюсь від себе і від матері...

Тому сонце обожнювалося в українській народній поезії та в давній українській літературі. Якщо ж говорити про творчість Григора Тютюнника, то за частотою вживання та художньою напругою цей образ зустрічається найчастіше. Поряд із ним величезне художнє значення мають образи-символи матері, батька, дороги, хати – рідної домівки, води, землі, місяця, хмари, дерева. Отож не випадково народна пісня «Чорна хмара наступає» з часом ста-

ла виразником національного характеру в оповіданні «Оддавали Катрю».

Вірогідно, що написаний презентований далі твір ще в середині 1960-х років. Зберігся машинопис із авторською правкою (копія публікується), де Гр. Тютюнник пропонує два варіанти заголовка – «Пісняреві» або «Володимиру Самійленкові». Віддаючи данину авторському задуму, визначаємо заголовки як «Пісняреві Володимиру Самійленкові».

Григор Тютюнник

ПІСНЯРЕВІ ВОЛОДИМИРУ САМІЙЛЕНКОВІ¹

Можливо, мені зараз трохи здається, а тільки не пригадую, щоб мати моя співала пісень отак: у сумну погоду веселих, а у веселу сумних. От, скажімо, сходить місяць. Великий такий, як покотьоло, і червоний. І мати, якщо вона вже впоралася і не дуже зморилася, починає вчити мене співати оцієї пісні:

Ой, зійди, зійди, ясен місяцю,
Як млинове коло...

І здавалося мені тоді, що з місяця починають рамена виростати, і я чув, як скриплять полиці у млині, гуркочуть ступи, порипують гальма, і бачив, як борошно верне у короб, немов із рукава...

У сумну погоду, коли дощ надворі пере, а стіни у хаті насурмлені од хмар і пахне мокрою стелею, мати вчать мене отакої:

Чорна хмара наступає
Сестра з братом розмовляє:
– Ой, братіку, сокілоньку,
Візьми ж мене на зимоньку...
– Сестро моя, перепілко,
Як у тебе ж діток стільки:
Раз – четверо, раз – п'ятеро,
А всіх разом – дев'ятеро...

Я бачив сестру – обшарпану, з синіми на холоді губами і вмоченими у сльози віями. А біля неї – дев'ятеро діток. Трутяться об спідницю, тремтять і грузнуть у грязюку по кісточки.

Брата я не бачив – так його ненавидів...

Але найчастіше співала мати отак у надвечір'я, як сонце вже навзаходи. Ото, було, сидить на призьбі, поскладавши руки під пахви, щоб долоні не так щеміли од жнив'яних курят, і дивиться услід сонцю. А воно ось-ось за байрак сяде, вже промінням кризь гілля ледве продирається... А мати до мене:

Тихесенький вечір
На землю спадає
І сонце сідає
В темнесенький гай...

А потім обернеться до сонця та:

Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось –
Іще не лягай...

І ввижається мені, що соняшники в грядках низько-низько вклоняються своїми шапками сонцеві і листям своїм шарудять потихеньку: «Не лягай...» А воно і справді соромиться тих прохань – зашарілось, затулилося віттям, зникло.

Міниться барвами небо: то жовтогарячими, то червоними, то зеленими і, нарешті, розливається бузиновою юшкою. І барви ті німою музикою втворюють матері:

Не слухає сонце,
За гору сідає
І нам посилає
На всю ніч – прощай!
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось –
Іще не лягай...

– Мамо, хто склав оцю пісню? – питаюся.

А вона:

– Бог його знає, сину. Мабуть, люди...

Потім, майже через п'ятнадцять років, я таки взяв, що пісню цю склав Володимир Іванович Самійленко, а оті дві – люди, народ, що шукав у пісні відпочинку натрудженим рукам, відряди – серцю, наснаги – розумові. Поет знав свій народ, жив його почуттями і мріями, тому й кажуть про його пісню, що складено її людьми.

Сьогодні я кланяюсь поетові за неї низенько, низенько – кланяюсь від себе і від матері...

¹ Підготовка тексту О. Неживого за автографом Гр. Тютюнника.